

УДК 328:329(477)

DOI [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2024.2\(62\).310962](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2024.2(62).310962)

ФЛОРКРОСИНГ ЯК ЕЛЕМЕНТ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ ТА ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Бучин М. А.,

доктор політичних наук,

професор кафедри політології та міжнародних відносин

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0001-9087-5123

buchyn@ukr.net

Крохмальна З. С.,

студентка кафедри політології та міжнародних відносин

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID ID: 0009-0001-8337-6585

zoriana.krokhmalna.mv.2021@lpnu.ua

У науковій статті розглядається проблема флоркросингу як елементу сучасного парламентаризму та партійної системи. Автори розкривають суть та основні причини флоркросингу на сучасному етапі, а саме: слабкість і нестабільність партійної системи; короткотривалість політичних партій; відсутність правового регулювання явища флоркросингу; недемократичність політичного режиму в країні; недемократичний стиль державного управління; порушення прав опозиції; низький рівень політичної культури членів парламенту; відсутність суспільного контролю громадян за владою тощо.

Досліджено рівень флоркросингу в Україні на прикладі функціонування Верховної Ради України третього-восьмого скликань. З'ясовано, що флоркросинг є невід'ємним елементом сучасного українського парламентаризму. Його рівень є доволі високим та визначається низкою об'єктивних та суб'єктивних чинників. Йдеться, зокрема, про такі чинники, як: наявність владного тиску на опозиційних депутатів; зміна політичної кон'юнктури, яка пов'язана із появою нових центрів політичного впливу; резонансні політичні події (Помаранчева революція, Революція гідності тощо); слабкість політичних партій та нестабільність партійної системи України; низький рівень політичної культури народних депутатів України та їхнє бажання бути у складі фракцій, які вбачаються найбільш перспективними з огляду на особисті вигоди тощо. Доведено, що в Україні рівень флоркросингу значною мірою корелюється із характером депутатського мандату: наявність імперативного депутатського мандату зменшує кількість флоркросерів, а наявність вільного депутатського мандату – сприяє збільшенню рівня фракційних переходів.

Ключові слова: флоркросинг, партійна система, політичні партії, парламентаризм, парламентські фракції, представницька демократія, Верховна Рада України, народний депутат України, Україна.

Актуальність теми зумовлена тим, що в сучасному світі спостерігаються тенденції до розвитку парламентаризму та представницької демократії, в умовах функціонування яких зростає роль політичних партій в політичній системі та житті суспільства. Водночас згадані тенденції спричиняють появу такого явища, як флоркросинг (зміна партійної чи фракційної приналежності політика). Це явище є амбівалентним за своїм впливом на розвиток парламентаризму та партійної системи, адже може оцінюватися з різних позицій та спричиняти різні за характером суспільно-політичні наслідки.

Проблематика флоркросингу є актуальною і для України, яка задекларувала намір побудувати розвинений парламентаризм та представницьку демократію. Флоркросинг є доволі поширеним елементом політичних процесів у нашій державі. Водночас, зважаючи на перехідний характер політичного режиму в Україні та відсутність усталеної партійної системи, флоркросинг має більш вагомий та водночас більш негативний вплив на політичну систему нашої держави.

Проблематика флоркросингу як елементу функціонування парламентаризму та партійної системи в Україні стала об'єктом дослідження таких вітчизняних і зарубіжних експертів та аналітиків, як Р. Кравець, О. Крименюк, К. Мершен, В. Романенко, А. Савчук, Є. Солонина, В. Хеллер та ін. Проте відсутність комплексного дослідження флоркросингу в Україні саме на науковому рівні вимагає більш ґрунтовної уваги до цієї проблематики.

Мета публікації – здійснити дослідження флоркросингу як елементу функціонування парламентаризму та партійної системи в Україні.

Вперше термін «флоркросинг» було використано для опису процесу в британському парламенті, коли член Палати громад змінював політичну партію, від якої був обраний, на іншу, переходячи з однієї частини зали в протилежну. У цьому контексті варто зазначити, що в парламенті Великої Британії правляча партія знаходиться з правого боку, а опозиція – з лівого, тому зміна партійної приналежності передбачає фізичний перехід на іншу сторону парламентської зали (Crossing, 2014).

Зарубіжні науковці В. Гелер і К. Мершон визначають флоркросинг як будь-яку зафіксовану зміну партійної приналежності політиком, який обіймає або ж змагається за виборну посаду (Heller and Mershon, 2009).

У контексті досліджуваної проблематики важливо з'ясувати причини флоркросингу. Аналізуючи цей феномен, цілком зрозуміло, що до його причин можна віднести такі: слабкість партійної системи; відсутність чітких законів і регламентації дій у випадку флор кросингу; низький рівень політичної культури членів парламенту; недовговічність політичних партій; відсутність контролю над діяльністю політичних партій з боку виборців; незацікавленість громадян у політичному житті держави тощо (Солонина, 2012).

На основі наведених вище причин флоркросингу, вбачаємо доцільність у виділенні таких типів політиків-перебіжчиків:

1. Політики, які перефарбувалися.
2. Політики, які зазнали тиску.
3. Політики, які змінили свої погляди.
4. Політики, які зневірилися у партії.
5. Політики, які шукають вигоди.
6. Політики, які були виключені з партії (фракції).
7. Політики, які голосують всупереч позиції партії (фракції), залишаючись у її складі.

Якісна оцінка явища флоркросингу є неоднозначною, але має здебільшого негативний характер. Тому важливо з'ясувати негативні наслідки флоркросингу, а саме:

1. Порушення демократичного функціонування парламенту.
2. Порушення фракційної дисципліни та єдності.
3. Недовіра суспільства до парламенту.
4. Криза партійної системи тощо (The Impact, 2007).

Важливе місце в становленні України як правової та демократичної держави відіграє Верховна Рада. Це єдиний законодавчий орган країни, важливою функцією якого є репрезентація волевиявлення громадян. Серед чинників, що спричиняють нестабільність у Верховній Раді України, є проблема флоркросингу.

На нашу думку, в Україні цей процес, як правило, має негативний характер, адже пов'язаний з використанням депутатського мандату всупереч моральним нормам і загальнонаціональним інтересам. Зазначимо, що в статті 8 Закону України «Про статус народного депутата України» вказується, що народному депутатові не слід використовувати депутатський мандат в особистих, зокрема корисливих, цілях. Слід також звернути увагу, що до 2004 р. стаття 13 Закону України «Про статус народного депутата України» надавала можливість нардепам вільно виходити зі складу чи не входити до складу депутатської фракції чи групи (Про статус, 1992).

Після 2004 р. ці положення було скасовано, що було пов'язано, зокрема, із зміною виборчої системи зі змішаної на пропорційну. Відтак до народних депутатів України почав застосовуватися імперативний мандат. Це виявився достатньо ефективний механізм, що у більшості випадків змушував народних обранців залишатися у своїх фракціях. Водночас для депутатів-мажоритарників (які знову появились у парламенті після повернення у 2012 р. змішаної виборчої системи) імперативний мандат не поширюється. Відтак вони можуть змінювати партію без загрози позбавлення мандату.

У контексті нашої проблематики зупинимось детальніше на даних про міжфракційні переходи протягом скликань Верховної Ради України. Інформація про партійні перебігання в період першого та

другого скликань парламенту відсутня, тому зосередимо увагу на наступних періодах роботи цього державного органу. На наш погляд, вагомий вплив на явище флоркросингу здійснює політична ситуація в країні, яка визначає домінування тієї чи іншої сили в парламенті.

Аналіз, проведений аналітичною платформою «Вокс Україна», показує, що протягом третього-восьмого скликань у Верховній Раді відбулися 1822 міжфракційні переходи. Не враховуючи позафракційних депутатів, за цей час в парламенті було 79 депутатських фракцій та груп, і пропрацювали 1718 народних депутатів (така цифра зумовлена тим фактом, що низка народних депутатів переобиралися до парламенту кілька разів). Причому, під час виконання своїх повноважень 735 з них ставали перебіжчиками, що становить близько 43 % від загальної кількості. Відповідно, 57% членів парламенту не змінювали своїх політичних позицій. Окрім того, депутати, які пройшли в парламент за мажоритарною виборчою системою, здійснювали партійні перебігання 2,2 рази. У свою чергу, депутати-пропорційники переходили 1,8 разів (Кривенюк, 2019).

Якщо говорити про парламент третього скликання (1998-2002), то вперше в історії України його членів було обрано за змішаною системою. Найбільше переходів відбулося, коли Леонід Кучма вже вдруге став президентом України, тобто на другий рік каденції Верховної Ради. Загальна кількість міграцій між фракціями налічувала 540 (Кривенюк, 2019).

На четверте скликання (2002–2006) припадає перша за часів незалежності масова міжфракційна міграція. Основну роль у парламенті відігравали мажоритарники, що більш вільно змінювали свої фракції залежно від обставин. Попри програш на парламентських виборах 2002 р. і перевагу опозиції (партії В. Ющенко «Наша Україна»), за допомогою депутатів-перебіжчиків, влада все ж змогла сформувати більшість та коаліційний уряд на чолі з В. Януковичем. На посаду спікера Верховної Ради було призначено представника влади В. Литвина, обраного від блоку «За єдину Україну!». Протягом 4-го скликання було здійснено 846 переходів, 30% з яких – у 2005 році. Також на 4-е скликання припадає існування 31 фракції, що становить їх найбільшу чисельність, порівнюючи з іншими скликаннями ВРУ. Велика кількість флоркросерів, зокрема, зумовлена розпадом 7 фракцій, які становили п'яту частину від усіх фракцій четвертого скликання. У п'ятому скликанні Верховної Ради (2006–2007) флоркросинг продовжувалося, хоч і незначною мірою. У парламенті діяло 5 груп і фракцій, та відбулося лише 16 переходів (Кривенюк, 2019).

За результатами дострокових виборів 2007 р. фракції БЮТ і НУНС утворили парламентську більшість чисельністю 227 депутатів, а Ю. Тимошенко була затверджена на посаду Прем'єр-міністра України. Але вже в 2008 р. 25 членів Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина» стали позафракційними, 15 перейшли до Партії регіонів, 17 – до депутатської групи «Реформи заради майбутнього», очолюваної депутатом-перебіжчиком із БЮТ Ігорем Рибаківим Блок «Наша Україна – Народна самооборона» також зазнав втрат, зокрема, його покинув Юрій Бут, що приєднався до фракції Партії регіонів (Парламентські, 2016).

Таким чином, втративши своїх народних депутатів, «Коаліція демократичних сил» розпалася. Важливим в історії Верховної Ради 6-го скликання став 2010 р., коли на посаду Президента України було обрано В. Януковича. Партія регіонів прагнула сформувати парламентську більшість, тому, використавши підтримку депутатів, було прийнято Закон України «Про Регламент Верховної Ради», згідно з яким стало дозволено формувати коаліцію, використовуючи депутатів-перебіжчиків. На основі Регламенту із фракцій Партії регіонів, Комуністичної партії, Блоку Литвина, флоркросерів із БЮТ і НУНС створено коаліцію «Стабільність та реформи». У жовтні 2010 р. зміни до Регламенту були скасовані внаслідок повернення до Конституції 1996 р., де не передбачалася потреба в створенні парламентської коаліції. Слід зазначити, що до кінця скликання позиції Партії регіонів під час голосувань підтримували 54 депутати з інших політичних партій. У загальному, протягом цієї каденції Верховної Ради відбулося 133 переходи (Кривенюк, 2019).

Парламент сьомого скликання (2012–2014) відомий своєю недієздатністю та суперечливістю. Згідно з результатами виборів, найбільше місць у Верховній Раді виборола Партія регіонів. Це дало В. Януковичу можливість значного впливу на парламент. Більшість партійних перебігань були спричинені Революцією гідності і зміною влади. Саме в 2014 р. відбулося 186 міжфракційних міграцій, що становить 93 % від 199 – кількості усіх переходів у цьому парламенті (Кривенюк, 2019). Партія регіонів зазнала дезінтеграції, 52 народні депутати набули статусу позафракційних, 40 перейшли до депутатської групи «Економічний розвиток», 25 обрали «За мир та стабільність», ще 24 депутати увійшли до групи «Суверенна європейська Україна». Також було розформовано фракцію Комуністичної партії України. Флоркросинг відбувався й у ВО «Батьківщина». Прикладом може слугувати скандальна відмова О. Табалова та А. Табалова приєднатися до фракції, хоч вони були обрані до парламенту за списком цієї політичної партії (Парламентські, 2016).

Протягом роботи Верховної Ради восьмого скликання (2014–2019) процес флоркросингу значно зменшився. За цей період відбулося 88 партійних перестрибувань (Кривенюк, 2019). Зокрема,

найбільше депутатів-перебіжчиків було в «Блоці Петра Порошенка». Серед інших фракцій і груп, що зазнали втрат, можна виділити такі: «Самопоміч», «Народний фронт», «Воля народу» (Парламентські, 2016). Найбільше мігрували між фракціями в цей період С. Березкін, В. Боднар і Є. Рибчинський. Значного резонансу набув випадок позбавлення Є. Фірсова і М. Томенка мандатів внаслідок їх виходу з фракції «Блоку Петра Порошенка» (Савчук, 2022).

На сучасному етапі триває дев'яте скликання законодавчого органу України. У 2019 р. пройшли позачергові вибори, за якими найбільшу кількість мандатів (254) отримала партія «Слуга народу», що дало їй змогу сформувати монобільшість. Парламент цієї каденції зазнав масштабного оновлення, адже понад 80% депутатів здобули місце у Верховній Раді вперше. Оскільки 9-те скликання органу триває, остаточні дані про депутатів-перебіжчиків відсутні. Але протягом цього скликання в парламенті теж присутні політики, що змінюють свої політичні погляди. Наприклад, Л. Білозір, Г. Вацак, М. Кучер перейшли із депутатської групи «За майбутнє» до групи «Довіра», А. Поляков і А. Скороход – із фракції «Слуги народу» до групи «За майбутнє», А. Яценко здійснив перехід у ВО «Батьківщина». Суперечки в парламенті виникли внаслідок звільнення Дмитра Разумкова з посади голови Верховної Ради і виключення з фракції «Слуга народу» через розходження його поглядів із поглядами партії, ігнорування ним законопроектів пропрезидентської влади, а також автономність у прийнятті рішень. Більше того, партія намагалася позбавити Д. Разумкова мандату, але ці спроби зазнали невдач (Савчук, 2022).

Негативним є те, що в період початку повномасштабного вторгнення в українському парламенті все ще залишалися партії з проросійськими поглядами. Тому 3 травня 2022 р. Верховна Рада заборонила діяльність проросійських партій. Було прийнято рішення про розпуск фракції «Опозиційна платформа – За життя». Після припинення діяльності партії частина її членів створила депутатську групу «Платформа за життя та мир», головою якої став депутат-перебіжчик з ОПЗЖ Юрій Бойко (Кравець і Романенко, 2022).

Відзначимо, що Закон України «Про правовий режим воєнного стану» забороняє проведення виборів до Верховної Ради під час воєнного стану. Отже, парламент 9-го скликання, очевидно, виконуватиме свої повноваження найдовше в історії України. У разі значних політичних змін це може призвести до більшої кількості флоркросерів.

Дуже показовим є вплив характеру мандату на партійні перебігання у Верховній Раді України. Імперативний мандат діяв протягом п'ятого-шостого, а також починаючи з восьмого скликань. Цей механізм має важливе значення у запобіганні флоркросингу. В Україні імперативний мандат поширюється тільки на депутатів, обраних за пропорційною виборчою системою. Під час його дії переходило від 3% до 17% депутатів, обраних за пропорційною виборчою системою, без нього перехід здійснило від 33% до 44% таких парламентарів. Також привертає увагу той факт, що коли діяв імперативний мандат, флоркросерами ставали 27% депутатів-мажоритарників, а за його відсутності – від 42 до 80% (Кривенюк, 2019). Враховуючи цю інформацію, вважаємо за доцільне стверджувати, що дія імперативного мандату стримує прагнення депутатів змінити свою політичну силу, чим забезпечує стабільність у парламенті. Також можна припускати його непряму дію й на членів парламенту, обраних мажоритарним способом.

Підсумовуючи, варто зазначити, що флоркросинг є атрибутом сучасного парламентаризму та партійної системи. Це явище зумовлене цілим комплексом причин та призводить до помітних наслідків для політичної та партійної системи. Флоркросинг є доволі поширеним явищем в політичній практиці України. Він пов'язаний із владним тиском на опозиційних депутатів; зміною політичної кон'юнктури; резонансними політичними подіями (до прикладу, з Помаранчевою революцією чи Революцією гідності); слабкістю та нестабільністю партійної системи. Також в Україні наявна кореляція між флоркросингом та характером депутатського мандату: імперативний мандат зменшує кількість флоркросерів, а вільний мандат – сприяє їх збільшенню.

В умовах російсько-української війни політика відійшла на задній план. Водночас науковий інтерес викликає з'ясування питання щодо того, чи зміниться ситуація з флоркросингом у повоєнній політичній системі України. Це і вбачається перспективним напрямком наших подальших наукових досліджень.

Buchyn M., Krokhmalna Z. Floor crossing as an element of functioning of parliamentarism and party system in Ukraine

The scientific article examines the problem of floor crossing as an element of modern parliamentarism and the party system. The authors reveal the essence and main causes of floor crossing at the current stage, namely: the weakness and instability of the party system; the short-term nature of political parties;

lack of legal regulation of the phenomenon of floor crossing; undemocratic political regime in the country; non-democratic style of state administration; violation of opposition rights; low level of political culture of parliament members; lack of public control of citizens over the government, etc.

The level of floor crossing in Ukraine has been studied using the example of functioning of the Verkhovna Rada of Ukraine of the third-eighth convocations. It has been found that floor crossing is an integral element of modern Ukrainian parliamentarism. Its level is quite high and is determined by a number of objective and subjective factors. In particular, it refers to such factors as: the presence of power pressure on opposition deputies; a change in the political situation connected with the emergence of new centers of political influence; high-profile political events (the Orange Revolution, the Revolution of Dignity, etc); the weakness of political parties and the instability of the party system of Ukraine; low level of political culture of Ukrainian MPs and their desire to be members of factions that are considered the most promising in terms of personal benefits, etc. It has been proved that in Ukraine the level of floor crossing is largely correlated with the nature of the parliamentary mandate: the presence of an imperative parliamentary mandate reduces the number of party switchers, while the presence of a free parliamentary mandate contributes to an increase in the level of party defections.

Key words: floor crossing, party system, political parties, parliamentarism, parliamentary factions, representative democracy, Verkhovna Rada of Ukraine, Member of Parliament of Ukraine, Ukraine.

Література:

1. Кравець Р., Романенко В. ОПЗЖ у Верховній Раді перестала існувати. *Українська правда*. 12 травня 2022 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/12/7345720/>
2. Крименюк О. Як депутати між фракціями ходили: аналіз переходів між фракціями з третього по восьме скликання. *Вокс Україна*. 4 листопада 2019. URL: <https://voxukraine.org/yak-deputati-mizh-fraktsiyami-hodili-analiz-perehodiv-mizh-fraktsiyami-z-tretogo-po-vosme-sklikannya>
3. Парламентські «тушки»: як депутати «мігрували» між фракціями в 2007-2016 роках. *Слово і Діло*. 4 листопада 2016. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2016/11/04/infografika/polityka/parlamentski-tushky-yak-deputaty-mihruvaly-mizh-fraktsiyamy-v-2007-2016-rokax>
4. Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 року № 2790-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#top>
5. Савчук А. Як депутати фракції змінюють, або Головне не забудь, у якій ти партії зараз. *Громадянська мережа ОПОРА*. 1 лютого 2022. URL: <https://www.oporaua.org/parliament/iak-deputati-fraktsiyi-zminiuiut-abo-golovne-ne-zabud-u-iakii-ti-partiyi-zaraz-23908>
6. Солонина Є. Чому українські депутати «тушкуються»? *Радіо Свобода*. 20 грудня 2012 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24803703.html>
7. Crossing the floor. *UK Parliament*. 23 квітня 2014 р. URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/crossing-the-floor/>
8. Heller W., Mershon C. Political parties and legislative party switching. London: Palgrave Macmillan, 2009.
9. The Impact of Floor Crossing on Party Systems and Representative Democracy. Cape Town: Conrad-Adenauer Stiftung, 2007.

References:

1. Kravets, R., Romanenko V. (2022). OPZZh u Verkhovnii Radi perestala isnuvaty [OPFL ceased to exist in the Verkhovna Rada]. *Ukrainska pravda*. Retrieved from: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/12/7345720/>
2. Krymeniuk, O. (2019). Yak deputaty mizh fraktsiiamy khodyly: analiz perekhodiv mizh fraktsiiamy z tretogo po vosme sklykannia [How deputies moved between factions: analysis of transitions between factions from the third to the eighth convocation]. *Voks Ukraina*. Retrieved from: <https://voxukraine.org/yak-deputati-mizh-fraktsiyami-hodili-analiz-perehodiv-mizh-fraktsiyami-z-tretogo-po-vosme-sklikannya>
3. Parlamentski «tushky»: yak deputaty «mihruvaly» mizh fraktsiiamy v 2007-2016 rokakh [Parliamentary "carcasses": how MPs "migrated" between factions in 2007-2016]. (2016). *Slovo i Dilo*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2016/11/04/infografika/polityka/parlamentski-tushky-yak-deputaty-mihruvaly-mizh-fraktsiyamy-v-2007-2016-rokax>
4. Pro status narodnoho deputata Ukrainy: Zakon Ukrainy [On the status of People's Deputy of Ukraine: Law of Ukraine] (1992). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#top>
5. Savchuk, A. (2022). Yak deputaty fraktsii zminiuiut, abo Holovne ne zabud, u yakii ty partii zaraz [How deputies change factions, or Don't forget which party you are in now]. *Hromadianska merezha OPORA*.

Retrieved from: <https://www.oporaua.org/parliament/iak-deputati-fraktsiyi-zminiuiut-abo-golovne-ne-zabud-u-iakii-ti-partiyi-zaraz-23908>

6. Solonyna, Ye. (2012). Chomu ukrainski deputaty «tushkuiutsia»? [Why are Ukrainian deputies "stew"]. *Radio Svoboda*. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/24803703.html>
7. Crossing the floor (2014). UK Parliament. Retrieved from: <https://commonslibrary.parliament.uk/crossing-the-floor/>
8. Heller, W., Mershon, C. (2009). Political parties and legislative party switching. London: Palgrave Macmillan.
9. The Impact of Floor Crossing on Party Systems and Representative Democracy (2007). Cape Town: Conrad-Adenauer Stiftung.

Стаття надійшла до редакції 30.05.2024

Стаття рекомендована до друку 10.06.2024